

Konceptualizace islámské mystiky v evropském myšlení 19. a 20. století

Tematikou súfismu se autor předložené práce zabývá již několik let a výsledné zpracování svědčí o jeho zaujetí pro poznání této významné části islámské religiozity a o pečlivé snaze o náležitý akademický standard. Jak uvádí ve svém bibliografickém přehledu, využil asi 140 odborných publikací, převažují práce v angličtině, nechybí ale ani texty publikované francouzsky, německy, nizozemsky, španělsky nebo česky. Mgr. Pikeš si je dobře vědom dílčích nebo výrazných rozdílů v přístupech a názorech různých autorů – jejich komparace patří ostatně k tématu jeho práce. Zdá se, že sám má nejbližší k často citovaným názorům Alexandra Knyshe. Je nepochybně na místě otevřít náš posudek oceněním autorova přehledu, celkové koncepce, stylu. Na druhé straně, za určitou slabinu práce pokládám její poměrnou krátkost; zmíním se dále, o co by – po mém soudu – bývalo vhodné zkoumané téma rozšířit a její pohled na významnou část moderní světové religionistiky tak zřetelněji obohatit. Předkládaný text si nicméně zaslouží již nyní pozitivní ocenění jako kvalitní přínos české islamologii (či, chcete-li, islamistice). Bylo by jistě dobré, kdyby jej autor s přihlédnutím k níže uvedeným připomínkám, včetně rozšíření záběru práce, časem publikoval. V nynější podobě bude zřejmě k dispozici širší, převážně české, čtenářské obci na internetu a jako taková nabídka si zaslouží pozitivní ocenění – včetně naznačeného politování.

Práce je strukturována do šesti kapitol zasazených mezi úvod, předznamenávající nárys její myšlenkové a formální skladby, a shrnující a aktualizující závěr, po němž následuje přehled použité literatury a internetových zdrojů, pečlivě uspořádaný podle abecedního pořádku jmen autorů. Vlastní jádro práce podává přehled a zčásti výklad přístupů a různě formulovaných názorů evropských autorů na islámskou mystiku. Poznávám hned na tomto místě, že pro zjednodušení budu o nich ve svém posudku hovořit paušálním termínem orientalisté a podobně pro islámskou mystiku a její představitele užívat termíny súfismus, súfí(jové). Stejně jako K. Pikeš jsem si vědom, že tyto termíny nejsou zcela adekvátní pro všechny badatelské přístupy nebo pro podoby ideového či hlubšího životního hledačství, rozvíjeného u súfíjů na náboženském, převážně islámském základě. Pikeš se po erudovaných úvahách o kontextech a podobách súfismu a o výzvěch, které představoval a představuje pro evropské badatele, věnuje historii jeho vnímání a hodnocení rodící se orientalistikou 17. až 19. století, vyvrávající orientalistikou (klasikové 19. a první polovina 20. století) až po kvantitativní i kvalitativní rozmach v druhé polovině minulého století. Rostoucí zájem, hledání a upřesňování jakož i spory ovšem trvají i dál v našem 21. století. Náš recenzovaný autor svou předposlední tj.6. kapitolu nazývá Kritika „súfíjského orientalismu“ a západního bádání. Následuje Závěr. Rád tu vyslovím domněnku, že dr. Pikeš dané téma, které ho nepochybně upoutalo, bude sledovat i dále, i po formálním ukončení studia. Některé užitečné podněty snad vzejdou i z nynějšího hodnotícího řízení. Pokud se bude tématem zabývat i dál, rozhodně bych doporučoval, aby ke zvládnutým a využívaným jazykům přidal také arabštinu.

K užité, v práci uváděné bibliografii uvedu ze své pozice oponenta opomenutí, jež pokládám za nejzávažnější. Patří k nim určitě rozsáhlé kompendium (830 stran) Frederick de Jong and Bernd Radtke (eds.): *Islamic Mysticism Contested. Thirteen Centuries of Controversies and Polemics*, Leiden: Brill, 1999. Je nepochybné, že z dnešní obrovské, stále kvantitativně rostoucí západní (dnes hlavně anglické) odborné literatury věnované súfismu není možné prostudovat a zaznamenat víc než zlomek, který se nám v naší vlastní práci zdá nejrelevantnější. Uvedené souborné dílo více než třicítky předních západních i muslimských odborníků podává historii 13 století střetů mystických

proudů a přísné islámské ortodoxie v obecné perspektivě i v přehledném utřídění podle zeměpisných oblastí. Obdobné, Pikešem rovněž bohužel přehlédnuté, kolektivní magistrální dílo (712 stran) je ve francouzštině Alexandre Popovic et Gilles Veinstein (editoři): *Les Voies d'Allah, Les ordres mystiques dans le monde musulman des origines a aujourd'hui*, Fayard: Paris, 1996. Zde jsou ovšem tématem mystické řády (taríqy), což je súfíjská tematika v Pikešově práci poněkud upozaděná až přehlížená. Mám také za to, že v česky psané práci věnuje příliš málo pozornosti českým autorům; zmiňuje se vlastně jen o mně a o Beránkově monografii o Goldziherovi (zvláště v poznámce 166). Pozornost by si po mém soudu zasloužily také zmínky o významných středověkých mysticích, které do svého informačního přehledu islámských náboženských myslitelů zařadil Muhammad aš-Šahrastání; český překlad a výklad jeho slavného díla *Knihy náboženských a filosofických sekt a škol* vydal v roce 2021 Bronislav Ostřanský. Je ovšem možné, že Pikeš dokončil svou disertaci ještě před tím, než se toto dílo dostalo širě k dispozici.

Za svou povinnost recenzenta pokládám upozornit na užití formulace nebo místa, kde bych pokládal za vhodnější jiná vyjádření. Například hned v 1. větě Úvodu (s. 7) bych namísto „zapříčinil“ (slyším tu germanismus *verursachen*) užil spíše sloveso vyvolal nebo rozvířil. A dále v tomtéž souvětí nezní správně česky třikrát se opakující zájmeno jejich, přestože se vztahuje k podmětu (..aby... přehodnotili jejich akademickou práci..), správné by bylo *svou*. V celkovém pohledu je ale práce psána dobrou, gramaticky správnou a čtivou češtinou s minimem překlepů a v úhledném uspořádání. O to více ovšem zabolí několik pravopisných pochybení: „i“ ve slově *synonymizace* (s. 14) a *samy* (o termínech, s. 25), reprezentovat *samy sebe* (podmětem jsou civilizace, s. 88), *as-Sádiqovy komentáře* (v práci As-Sádikovi, s. 93). U autora z mladší generace příliš nepřekvapí nesprávný tvar přechodníku (ženský tvar *odkazujíc* s. 85 a pozn. 285 vztahený k podmětu v mužském rodě). Častější jsou různé poklesky v psaní jmen, nejen arabských, např.: Guénon je zmiňován vícekrát, někdy chybně Guenón (od s. 86), Lithgow (s. 50 a 52), al-Dhahabí (chybně délka samohlásky, s. 33), at-Tirmidhí (s. 94 a 95), řád *šádhilíja* (chybně délka samohlásky, s. 86). Trochu humorně působí některé překlepy: *flight* namísto *fight* (s. 30 pozn. 66), *intervenování* namísto *internování* (s. 58 pozn. 145). Z širšího nadhledu nemohu autoru nevytknout, že trvale píše Holandsko, holandský namísto správnějšího Nizozemsko, nizozemský.

Pokud jde o celkové pojetí práce, již jsem naznačil, že v některých směrech mohl její záběr být širší, případně hlubší. V dobře koncipované kapitole nazvané Závěr autor vyslovuje řadu velmi výstižných myšlenek k obecnému pojmu, který vložil do titulu své disertace označením konceptualizace. S jeho obecnými myšlenkami, které tu zaznívají, v podstatě souhlasím; jde ovšem o obecné pojetí, k němuž i z něhož směřují možné cesty hledání, bádání a přijímání, případně odmítnutí. Jako inspirativní přístup tu Pikeše zřejmě zaujala vlivná kritika západní orientalistiky, kterou kdysi – bude to brzy již půlstoletí - formuloval E. W. Said v *Orientalismu*. Dnes se ovšem dostáváme na mnoha úsecích dál; myšlenkový svět islámu i náš Západ předvádějí řady variant ideových střetů, ale i možných sblížení, k jakému i v bytostně náboženské rovině ukazují cestu papež František a imám al-Azharu Ahmad at-Tajjib. (Mimochodem: tyto dva vysokí náboženští představitelé se setkali a přátelsky objali ve dnech, kdy píšu tento posudek, v kazachstánském Núr-Sultánu.) V naší vlastní společnosti, silně formované materialismem, jde spíše o jinou rovinu: o cestu smířování věřících s agnostikou ve společenství cesty, naslouchání a porozumění i v rychle se měnících podmínkách (post)moderního světa, o „odvahu k proměně“, jakou hledajícím Čechům nabízí Tomáš Halík v *Odpolední křesťanství* (2021). Vrátili-li se k posuzované Pikešově práci, rád bych upozornil na možnosti rozvinout její téma a možné apely v tomtéž směru. V pasážích o Louisu Massignonovi by neměly chybět rozsáhlejší údaje o jeho úsilí o lepší křesťansko-muslimské vztahy, o zástupnou zbožnost (*badalíja*). Jeho vliv, který dlouhodobě přetrval zvláště v Egyptě a ve Francii, nabyl od r. 2003 navíc podobu pravidelných měsíčních dopisů redigovaných v Bostonu a

Washingtonu. Podobně by bylo možné smysluplně rozvinout výklady o René Guénonovi; výrazným vlivem působil například na konverze k islámu v Itálii (Abdal-Wáhid Pallavicini, z. 2017). Zájem o súfismus a jeho různé podoby jsou ostatně významnou složkou duchovního života přistěhovalců a konvertitů v Evropě; také tato tematika by v posuzované práci neměla scházet.

Téma disertace se soustřeďuje na islámskou mystiku v evropském myšlení. I při tomto zeměpisném vymezení se domnívám, že určitá pozornost by měla být věnována problematice súfismu ve zkoumaných časových horizontech také v jeho domovských muslimských zemích. Myšlenkové podněty z nich se zcela přirozeně přenášely a přenášejí do Evropy. Dnes těmto myšlenkovým transferům, včetně nestejnorodých pozitivních nebo různě negativních pohledů na súfismus, slouží nejen migrace, ale ještě větší měrou houstnoucí působení muslimských i sekulárních a svým dílem také protimuslimsky zaměřených médií. Obecně víme, že postoje islámských (a islamistických) autorit k súfismu se ve 20. století v různých zemích různě měnily a dále se mění. Rozrůzněnost názorů a určité napětí v této myšlenkové sféře prochází po staletí vlastním vývojem, dnes se můžeme setkat s velmi širokým spektrem názorů víceméně ve všech muslimských komunitách. Jako dobrý příklad široké tolerance ke všem historickým i dnešním školám *fiqhu* a různým islámským věroučným proudům si zaslouží uvést Ammánské poselství (*Risálat 'Ammán, Amman Message*) z r. 2004, k němuž se přihlásilo více než 200 předních islámských duchovních předáků z více než 50 zemí. Dokument vyslovuje v obecném pojetí uznání také reálnému *tasawwufu* (súfismu). Postavení súfijů a jejich skupin v muslimských komunitách v Evropě se ovšem podle jednotlivých zemí a často i podle zcela individuálních preferencí liší, někdy velmi zřetelně. Téma si zaslouhuje zvláštní pozornost.

Předloženou disertační práci Karla Pikeše doporučuji přijmout jako podklad k udělení vědecko-pedagogické hodnosti a titulu Ph.D. Kritické výtky, které jsem uvedl v tomto posudku, pokládám za radu a povzbuzení doktorandovi do další práce na tématu, jež ho zřejmě značně zaujalo. Je to tematika složitá a přístupy k ní nemohou být nikdy zcela uniformní. Zdržel jsem se vyjádření k obecným koncepčním úvahám, které autor rozvíjí od úvodních pasáží až k závěru. Zahrnuté téma súfismu obsahuje poměrně široké spektrum možných přístupů a nynější doba přináší nové střety a možnost nových pohledů včetně korekcí. Mimo jiné v otázkách islámské pravověrnosti súfismu a jeho – jsoucích a možných – vztahů ke křesťanství. Pro českou islamistiku, respektive religionistiku, představuje předložená práce dobrý krok kupředu na cestách poznávání významné výseče soudobého duchovního světa.

V Praze 27. září 2022

Prof. PhDr. Luboš Kropáček, CSc.

